

EGYOLDALU NÉZETEK.

Századunk, úgy mondják, az átalakulás kora; e' mondat annyiban igaz, a' mennyiben az átalakítási törekvés talán soha nagyobb mértékben nem nyilatkozott, mint korunkban; ugyanis, majd mindenik nap új meg új nézeteket és terveket indít utnak, 's e' szellemi mozgalom által a' főállót átalakítani, azaz: a' régi alakok helyébe újakat léptetni törekszik.

Hogy illy mozgalom elemei surlódás és összeütközés nélkül nem történhetik, az már a' dolog természetében fekszik. És van is véleményharcz, zaj pedig annyi, mint fegyveres ütközetben. Az ellenkező vélemények egymást ellenséges hadakként ostromolják, és pedig jogszerűleg, minthogy mind-egyiknek némi tekintetben igaza van, de egyoldaluságban szűkölködik, azaz: a' dolgot csak egyik oldaláról tekinti; mindenik tehát magában a' jót és fényoldalt, másban a' ferdét és árnyoldalt tartja szemmel.

Igenis, a' vélemények ellenkeznek, mivel egyoldalú nézeteken alapszanak. Hogy példával világítsam fel a' tárgyat, korunk személyi szabadságot követel, melly törvényes renddel egyesüljön; kik a' rend iránt viseltetnek előszeretettel, azok a' főhatalmat kizárólag a' kormány kezébe akarják adni; a' szabadság bálványozói pedig az összes hatalmat a' képviselő testületre szeretnék átruházni. Nem bocsátkozom mélyebben e' tárgy fejtegetésébe, melly ugyis a' hírlapok és megyei gyűlések napi kérdése; de korszerűnek hiszem az egyoldalú nézetek származását nyomozni, melly nyomozás már annál fogva is érdekes, miszerint óvószert nyújt illy egyoldalúság ellen.

A' nézeteket, mikről itt szólnak, elménk azon működése szüli, mit elemzésnek és értelmi elvonásnak nevezünk, 's melly abban áll: hogy az észrevett tárgyak tulajdonságait szétválasztjuk 's egyenkint vizsgáljuk a' végett, hogy azokat annál tisztábban megkülönböztessük; így tekintjük emberben az állati lényt, a' személyt, a' honfit, a' családfőt, a' tudóst, művészt, az urat, 'stb. Elmének a' lelki szem, melly a' létezőknek különféle tulajdonságait, állapotjait, viszonyait szétválasztja, valamint a' testi szem a' világsugárokat különböző színekre osztva láttatja.

A' szétválasztott tulajdonságokat elménk egyenkint vizsgálja, mit az értelmi elvonás eszközöl, miszerint értelmünk egynémelly tulajdonságot magában, azaz: különvéve, a' többit elmellőzve gondol a' végett, hogy azt annál tisztábban fölfoghassa. Így például növényben az orvos egyedül a' gyógyszert, a' főstész a' főstő anyagot, a' természetbúvár az életműséget veszi tekintetbe; így elvontan gondoljuk a' testek kiterjedését, alakját, mozgását, a' számokat, valamint azt a' természettudósok és mathematicusok teszik.

Az elvont tárgy mindenkor való tartalommal bír, mivel azt a' valóban létezőktől vonjuk el; de épen azért, mivel elvont képzetet tesz, magában véve puszta nézet, azaz, szempont, miből a' létezőt tekintjük: így az emberi-

ség művelődését különféle szempontból lehet vizsgálni, t. i. anyagi és szellemi, tudományi és művészeti, erkölcsi és vallási tekintetből. Azonban a' mit gondolattal szétválasztunk, az nincs valóban elkülönítve: így a' testnek kiterjedése, alakja, színe, mozgása 's egyéb tulajdonságai nem léteznek ridegen és egymástól elválasztva.

A' nézetek egyoldalúsága mindenek előtt onnan származik: hogy a' mit elménkben csak különböztetnünk kell, azt valóban elkülönítjük, minek következtében a' lélező egyedet önmagával hozzuk ellenkezésbe. A' példa legjobban fölvilágítja a' tárgyat. Az ember állati testtel és eszes lélekkel bir mellyek egyesülve lényegét alapítják, mire nézve egymásra szükségkép vonatkoznak, szintugy, mint élelműves testben az anyag és képző erő, háromszögben a' csúcs és alap, országban a' nemzeti test és kormány; a' ki tehát ezeket meddően elkülöníti, az egyoldalulag tekinti az embert. Vegyük most szemügyre a' gyermeknevelés irányát, és lássuk, milly félszeg némelyeknek e' tekintetbeni ítélete.

Vannak, kik a' test erejét és egészségét ajánlják mindenkép, azon helyes szempontból indulván ki: hogy csak ép testben honolhat ép lélek, 's ki betegségben sínlik, az még javainak szabad élvezését is kénytelen nélkülözni, de földi hivatásának és kötelességének sem képes megfelelni kellőleg. A' fölvetett szempont alapos, és az ítélet e' tekintetben helyes; de a' dolgot minden oldaláról kell tekinteni, különben a' ridegen vett állás félszeg nézetet nyújt. Ha az ember nem egyedül állati, de főleg szellemi életre van rendelve: ugy a' testi épség nem lehet főgondja, sőt észszerűleg el kell ismernie, hogy magasabb célja van kitűzve, minélfogva a' nevelés az állati életre nem szorítkozhatik. Erre nézve mások a' szellemi tökéletesülést állítják főcélul, helyesen észrevevén azt: hogy az ember e' tökéletesedésnél fogva az esztelen állatokat fölülmulja, 's ez által ember ember fölött, nemzet nemzet fölött bir elsőséggel. Szomszédaink a' törökök, a' szellemi műveltséggel nem gondolván, mintegy a' röghez tapadva tespednek, és a' haladó nemzetektől napról napra mindinkább hátramaradnak, minek következtében a' világ színhelyén már csekély szerepet játszanak mai nap. — De valamint egyoldalúság és tulzás, egyedül a' testre fordítani minden gondot, és jólétét főcélul emelni: ugy egyoldalú szempontra mutat, tehát helytelenség pusztán a' szellemi kiképzésre ügyelni, a' testet pedig ez ügyben elmellőzni. Ez ferde iránya a' korunkbeli nevelésnek, minélfogva a' szellemi műveltségnek tulbuzgó terjesztői a' testtől minden gondot elvonnak, nem figyelvén arra: hogy minél jobban fejlesztjük a' testet, annál később szolgálatot tesz szellemi erőinknek, t. i. akaratunknak és tetterőnknek céljaink elérésében, következőleg testünk kiképzése a' szellemi tökéletesülést is segíti jótékonyan.

Még egy példát hozok föl, melly nem különben, mint az előbbi, érdekes vitát képezett napjainkban. Lélektani igazság az, hogy a' szellemi tehetségek csak különböző irányai és működés módjai az egyetlenegy lelki erőnek, miért is egymás közt szoros összefüggésben vannak. A' kitűzött példához közelítő-

leg, az ésszt és kedélyt említem, miket két ellenséges hadnak tekintenek. Az ész, mint nemünk kiváltsága, az eszmék tehetsége, a' szellemi életnek világitó napja, melly tiszta fényével kitarja előttünk nemes természetünket és fonséges céljainkat, az igazat, szépet és jót, hogy ezeket megközelítvén, nemünket tökéletesítsük. Az ész világánál megismert igaznak, szépnek és jónak eszméiből magasztos érzelmek és törekvések ömlenek ki, miknek kútfeje a' kedély, melly a' lelket fölhevíti, azaz: lelkesedést éleszt, minélfogva ama igazat, szépet és jót létesítjük. Az ész világít, a' kedély hevít: egyesülve jótékony hatással birnak, valamint a' napsugár a' fény- és hev-elem vegyületével. Az ész- és kedélynek közremunkálása a' költészetben nélkülözhetlen: de a' szónoklatban is czélszerű, mivel részint meggyőződést tanúsít és eszközöl, részint az akaratot nagyszerű elszánásra indítja.

Mióta hazánkban az átalakulási mozgalom és ennek következtében az országos ügyek hatályosabb tárgyalása keletkezett, országos szónokaink között ama véleménykülönbség támadt, miszerint egyik fél, a' lelkesedéstől idegenkedve, egyedül a' hideg észhez kíván szólni, a' másik a' fölhevült kedélynek hódol és a' szívhez szól; amaz a' fölhevülésben ábrándot lát, mit a' föllengő beszéd és a' tervek kivitele, noha a' körülmények nem kedvezők, eléggé tanúsítanak; ez a' hideg észben a' meggyőződés hiányát, az önhasznát kiszámító önzést, a' gyökeres ujtás akadályozását véli rejleni. — Tagadni nem lehet, hogy a' lelkesedés sok nemes tettet szült, 's hogy a' haza boldogságának emelését, a' vallási igazságok terjesztését, a' tudományok és művészetek fölvirágoztatását a' lelkesedés, mint elmellőzhetlen emeltyű, eszközölte; az is bizonyos, hogy a' melly nemzet nem képes nagyszerű eszmék iránt lelkesülni, az szellemi álmokórra van merülve: azonban való lelkesedés ugy különbözik ábrándtól, mint ész képzelődéstől. A' kedély lelkesedése csak ugy vezet üdvös eredményekre, ha vezére a' higgadt ész, nem pedig a' rajoskodó képzelődés.

Félszegségre továbbá az is nyujt alkalmat: hogy a' mi több oknak, lényező- és kelléknek eredménye, azt egyes egynek tulajdonítják. Illy egyoldaluan értelmezik sokan az emberi elmékközti különbséget, mellynek okát némellyek egyedül a' testben, az agy vagy koponya szerkezetében, mások a' véralkatban kutatják; vannak ellenben, kik pusztán szellemi okra, a' nevelésre hivatkoznak, melly nézetök szerint egyetemes kútfeje az elmei és lelkiületi különözéseknek. Helyesebben cselekszenek azok, kik e' jelenetet szellemi és testi okokból származtatják.

Az előadottakon kívül szük és hézagos nézet abból is származik: hogy, midőn valamelly foglalatosságnak, intézkedésnek többoldalu cél és eredmény van kitüzve, nem az egészre, hanem egyes részleteire fordítjuk figyelmünket. Példát erre a' nevelési körből idézek, mellyet számos balvélemény homályosít, daczára a' századunkban terjedő fölvilágosodásnak. Ha viszonyainkat mind kellően fölfogjuk, azon elismerésre jutunk, miszerint az nevelésnek oda kell céloznia: hogy okos és jó embereket, ügyes és hazafiui szellemű polgárokat neveljen. A' régiek a' tiszta emberit félreismervén, nevelésben majd egyedül

a' polgárt vették számba; vannak ellenben újabbkoriak, kiknek hiedelme szerint a' nevelésnek nincs egyéb célja az emberiség kitüntetésénél. De ezen tiszta emberit sem fejtik ki teljes fényében, hanem egyoldalulag művelik, vagy inkább torzítják. Sokan nevelői tisztóknek eleget tenni vélnek, ha a' növényeknek elméjét mindennemű ismeretekkel úgy szolván tömik, nem gondolván meg azt, hogy illy ismerettömeg a' gondolkodó erőt elnyomja, valamint a' megterhelt gyomor nem képes az étkek halmazát kellően emészteni. Innen van, hogy az illy ifjak sokat tudnak, de minden gazdag ismeretök mellett zavartan gondolkodnak és fonákul ítélnék. Nem úgy bánik a' természet, ama nagy nevelő: ez mindennek előtt a' lappangó tehetségeket állapotott fokozat szerint fejleszti és önmunkásságba hozza; azután nyújt ismereteket, de takarékos kézzel csak annyit, mennyit a' még erőtlen elme megbír. Nagy különbség van a' szoros értelmű nevelés és tanítás között: amaz a' tehetségeket fejleszti, irányozza és gyakorolja; ez ismereteket közöl. Ezen ismeretközlés szinte szükséges, mert nem mindenki tapasztalhat mindent, 's kinek ismeretköre fölülte szűk, az sok tárgyban félszeg és helytelen ítéletet hoz.

Valamint az elmét kell kiművelni, úgy a' kedélyt és akaratot is; mert lehet böismeretű ember, 's mind a' mellett érzelmellen, durva, irgalmatlan, gonosz, elégtlen. Vannak nevelők, kik az értelmi fölvilágosodásban minden becsét helyeznek, elfogultságukban át nem látván, hogy a' tudomány csak segéde a' gyakorlati életnek, 's hogy ha a' kiművelt értelemmel gonosz akarat szövetkezik, átkozott szörnynyé válik, mint az öldöklő fegyver a' zsivány kezében.

Végre sok egyoldalú nézetet szül az ismerő tehetségnek azon fonák használása, miszerint nem az egész elmét, hanem egy ágát csak veszik figyelembe. Így vannak, kik egyedül az érzéki észrevevést, a' tapasztalást tartják érvényesnek, minek helytelen következménye az, hogy egyedül az anyagnak tulajdonítanak való létet, a' szellemről pedig mitsem akarnak tudni. Ezek félszégsgökben nem figyelnek arra: hogy a' létező tárgyakban koránt sem fogjuk mindazt föl érzékkel, mit fölfogni vélünk, hanem sokat egyedül észszel ismerünk meg. Midőn például a' delej — magnes — a' vasat magához vonzza, mi csak a' mozgást szemléljük; a' delej erejét, ennek hatását és befolyását nem látjuk, nem halljuk, hanem csak gondolkodva, azaz, észszel vesszük észre. Érzékkel a' külsőt, anyagit szemléljük; a' létezőknek belsejét, azoknak erőit, törvényeit, céljait, okait észszel ismerjük meg. Az észnek, a szellemnek hatalmát az anyag fölött nemcsak a' természetnek czélszerűsége, rende és törvényszerűsége tünteti ki, hanem főleg az embernek végnélküli tökéletesedése, annak folytonos haladása a' tudományban, művészetben, a' polgári és erkölcsi életben tanusítja.

De mikép óvhatjuk magunkat az egyoldaluságtól? erre könnyű a' felelet: a' tárgynak lehető legtöbb oldalu fölfogása által. Deák Ferencz nagy szónokunk mély belátását a' többi közt azzal tanusítja, hogy a' fenforgó kérdést lehető legtöbb szempontból tárgyalja. 'S igen helyesen; mert az ismereti igaz-

ság akkor áll előttünk teljes fényében, ha a' tárgyat minden oldalairól tekintjük, 's minden tulajdonságai- és viszonyaival fogjuk föl.

A' félszegség elkerülésére biztos vezérül szolgál továbbá az emberiség közitélete, melly az emberi nemnek történetében nyilatkozik: a' természet vagy észnek e' szava a' gondolkozót önhittségtől és tulzástól óvja, miért is minden igazságszerető férfinak előtt nagy tekintélyű.

P u r g s t a l l e r J ó z s e f.

REGÉNY ÉS VALÓ.

(Folytatás)

Az idő ősz felé lehetett. Hűvös esti szél lengedezett 's bő köpenyembe burkolva magamat, hat óra felé Lengeyék laka körül sompolyogtam. A' borongó esthomály vállalatomnak kedvezett.

Rövid várakozás után a' kapuból két hölgyet és egy férfit láttam kijöni. A' hölgyeknek egyike Irene volt. Szivemnek reszketeg feldobogása, az anyagi szép természetnek szellőkönnyű lebegése sugta, hogy ő volt a' kedves, a' nevezhetetlenül szeretett teremtmény. A' férfi, a' mint kiveheltem, egybenőtt fekete szakállu 's szinte gazdag fekete haju, magas termetű alak volt. Irene és a' férfi előre haladtak, kiket a' szobaleány néhány lépésnyire elmaradozva követett. Én utánok sompolyogtam a' legnagyobb óvakodással, de úgy, hogy őket mégis láthattam. A' férfi édes csevegéssel hajlongott Irene felé, kinek egyik kezét az karjaiba füzte. Nem tudom, mit beszélhettek, de minden szó, mi a' férfinak ajkain kilebbent, törsturásként sebzette szivemet. Szemeimet megfeszítettem, hogy ne legyen egyetlen mozdulat sem, mi figyelmemet elkerülje. Végre Blumenthalnő laka előtt megállapodtak. A' férfi még sokáig beszélt 's beszédközben lehuzván Irenének egyik kezéről a' keztyűt, egy reá nyomott csók után távozott.

Mit éreztem, mi kínos bú fogott el, le nem írhatom. Gépileg, hideg merevedéssel tántorogtam fel szobámba 's döltem pamlagomra.

Az első fájdalmas viharok lecsillapulta után egy égető vágy lepelt el Irenét láthatni. Föltettem magamban, az nap hozzá be nem menni, de nem bírtam magamon e' győzedelmet kivíni, és bús lélekkel mentem szobájába.

Irene nyílt derült arczzal jött előmbe és kezemen fogva szokott ülő helyemre vezetett 's mellettem leült.

Arczomon a' siró léleknek, a' megcsalatott szívnek keservei ömölhettek szét, mert kezeimet kezei közé szorítva bús hangon mondá:

— Kálmán lelkem, neked bajod van! —

— E' szives, e' részvétteljes hang még jobban elkeserített. Szerelmem-féltő lelkem nem bírta összeegyeztetni e' szavait az idegen férfitől eltört kézcsokkal.